

УДК 343.2 (477)

Деякі питання щодо видового об'єкта диверсії

О. А. Чуваков,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

Досліджено проблему визначення видового об'єкта диверсії. Проаналізовано існуючі в науці вітчизняного кримінального права версії класифікації злочинів проти основ національної безпеки, кожна з яких вказує на приналежність диверсії до відповідного виду таких злочинів. Запропоновано авторську концепцію в частині належності такого злочину до відповідного виду злочинів.

Ключові слова: національна безпека, диверсія, видовий об'єкт, склад злочину, внутрішня безпека, економічна безпека, класифікація.

Чуваков О. А. Некоторые вопросы видового объекта диверсии

Исследована проблема определения видового объекта диверсии. Проанализированы существующие в науке отечественного уголовного права версии классификации преступлений против основ национальной безопасности, каждая из которых указывает на принадлежность диверсии к соответствующему виду таких преступлений. Предложена авторская концепция в части принадлежности такого преступления к соответствующему виду преступлений.

Ключевые слова: национальная безопасность, диверсия, видовой объект, состав преступления, внутренняя безопасность, экономическая безопасность, классификация.

Chuvakov Oleg. Some questions about specific sabotage object

In the article the problem of definition of a specific object of diversion is investigated. The existing in the science of domestic criminal law versions of the classification of crimes against the bases of national security are analyzed, each of which indicates the belonging of the sabotage to the corresponding type of such crimes. On the basis of the research carried out, the author's conception is proposed with regard to the attribution of this crime to the corresponding type of crime.

Key words: national security, diversion, species object, crime structure, internal security, economic security, classification.

Встановлення видових об'єктів злочинів, розмічених у Розділі I КК України, безпосередньо пов'язано з вирішенням низки проблем. Оскільки такі елементи розглянутих злочинів, як об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона чи суб'єкт, безпосередньо проявляються у ознаках суспільно небезпечного діяння, об'єкт таких злочинів виявляється в більшості випадків не відокремлено, не ізольовано від інших елементів, а в процесі детального аналізу таких ознак у їх безпосередньому прояві.

© Чуваков Олег Анатолійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова

При кваліфікації вчиненого злочину як посягання на ті чи інші блага, що перебувають під кримінально-правовою охороною норм Розділу I КК України, недостатньо встановлення конкретного збитку, заподіяного таким діянням (руйнування вибухом військового заводу, передача ворогові секретної інформації тощо). Через те, що більшість розглянутих складів злочинів є, як правило, формальними і не охоплюють фактичного збитку, заподіяного відповідному об'єкту, встановлення чи відсутність такого збитку жодним чином не впливає на кваліфікацію такого вчиненого суспільно небезпечного діяння, як злочин проти основ національної безпеки держави.

Подібні труднощі у визначенні об'єкта посягання досліджуваних діянь пояснюються відсутністю однакового розуміння в теорії кримінального права характеристики видових об'єктів низки діянь, закріплених Розділом I КК України.

Видовий об'єкт злочину, як «істотна і специфічна ознака»¹ встановленого в процесі кваліфікації злочину, сприяє розділенню діянь на окремі групи всередині конкретного розділу Особливої частини КК, а його визначення здійснюється в процесі детального аналізу тексту кримінально-правових норм, розміщених у тому чи іншому розділі кримінального законодавства. «Законодавчою базою при цьому є найменування аналізованої статті Особливої частини КК і, звичайно, зміст, текст диспозиції самої статті»². Процес установлення конкретної групи соціально значимих благ чи інтересів як видовий об'єкт посягання вимагає дотримання цілої низки правил. Наприклад, необхідно встановити, якому благу чи інтересу заподіяна найбільша шкода, який із зазначених інтересів найбільш важливий тощо.

Саме внаслідок зазначених причин не існує поки що в теорії вітчизняного кримінального права однакового розуміння видів злочинів проти основ національної безпеки України. Так, за період розвитку даного інституту кримінального законодавства різні дослідники по-різному визначають такі види злочинів, у тому числі охоплювані Розділом I КК України.

Система розглянутих злочинів, розроблена М. І. Хавронюком, побудована головним чином з урахуванням безпосереднього об'єкта кожного окремого злочину: 1) злочини проти основ національної безпеки в політичній сфері: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК); 2) злочини проти основ національної безпеки України: державна зрада (ст. 111 КК); шпигунство (ст. 114 КК); 3) злочини проти основ національної безпеки в економічній і воєнній сферах (ст. 114 КК)³.

¹ Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой. Москва: Изд-во Акад. МВД СССР, 1980. С. 101.

² Куринов Б. А. Научные основы квалификации преступлений: учеб. пособие. Москва: Изд-во МГУ, 1984. С. 81.

³ Хавронюк М. І. Злочини проти основ національної безпеки // Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ: Каннон, 2001. С. 243-271.

У кожній із запропонованих класифікацій у кожному окремому виді (групі) злочинів нескладно побачити комплекси безпосередніх об'єктів, характерних для кожного злочину відповідного виду. Подібна конкретизація безпосередніх об'єктів у такій системі дає змогу чітко визначити коло безпосередніх чи альтернативних суспільних відносин, що потенційно потрапляють у небезпеку відповідного посягання. Інакше кажучи, наявність таких груп суспільних відносин багато в чому залежить від відповідних локальних джерел небезпеки, що, у свою чергу, і формують такі об'єкти.

На думку В. А. Ліпкана, злочини проти основ національної безпеки України можна розділити на такі види: 1) злочини проти основ національної безпеки в політичній сфері: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК); 2) злочини проти основ національної безпеки в інформаційній, економічній, науково-технічній і воєнній сферах: державна зрада (ст. 111 КК); шпигунство (ст. 114 КК); 3) злочини проти основ національної безпеки в економічній, екологічній і воєнній сферах: диверсія (ст. 113 КК).⁴

Особливої уваги заслуговує думка російського дослідника С. В. Дьякова про те, що в основі класифікації подібних злочинів мусить бути спрямованість джерел загроз. В узагальненій формі ці джерела загроз можуть бути зовні, всередині країни, а також відбуватися в економічній сфері. Відповідно до джерел загроз родовий об'єкт – безпека держави – поділяється на три безпосередніх об'єкти: зовнішня безпека, внутрішня безпека й економічна безпека.⁵

У цілому, відповідно до судження С. В. Дьякова, система злочинів проти основ конституційного ладу і безпеки держави, з урахуванням розглянутого родового об'єкта, виглядає в такий спосіб: 1) злочини, що посягають на зовнішню безпеку: державна зрада (ст. 275 КК РФ), шпигунство (ст. 276 КК РФ), розголошення державної таємниці (ст. 283 КК РФ), утрата документів, що містять державну таємницю (ст. 284 КК РФ); 2) злочини, що посягають на внутрішню безпеку: а) злочини екстремістського характеру: публічні заклики до вчинення екстремістської діяльності (ст. 280 КК РФ), розпалювання ненависті або ворожнечі, а так само приниження людської гідності (ст. 282 КК РФ, організація екстремістського співтовариства (ст. 2821 КК РФ), організація діяльності екстремістської організації (ст. 2822 КК РФ); б) злочини терористичного характеру: посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 277 КК РФ), насильницьке захоплення влади чи насильницьке утримання влади (ст. 278 КК РФ), збройний заколот (ст. 279 КК РФ); 3) злочин, що посягає на економічну безпеку: диверсія (ст. 281 КК РФ)⁶.

⁴ Ліпкан В. А., Діордіца І.В. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навч. посіб. Київ: КНТ, 2007. С. 132.

⁵ Дьяков С. В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2009. С. 30-31.

⁶ Дьяков С. В. Цит. работа. С. 30-31.

У цій частині вчений вдається до аргументованого судження про те, що економічна безпека виявилася однією з найслабших сфер захисту засобами складів державних злочинів. Тому автор, з урахуванням монопольних прав держави в економічній сфері, пропонує доповнити даний вид злочинів такими складами: виготовлення чи збут підроблених грошей або цінних паперів (ст. 186 КК РФ), контрабанда (ст. 188 КК РФ), незаконний оборот дорогоцінних металів, природних дорогоцінних каменів або перлу (ст. 191 КК РФ), неповернення через кордон коштів у іноземній валюті (ст. 193 КК РФ).

В. В. Сверчков класифікує такі діяння в такий спосіб: 1) злочини, що підривають основи державної безпеки (ст. 282-284 КК РФ); 2) злочини, що підривають зовнішню безпеку держави (ст. 275, 276, частково 281 КК РФ); 3) злочини, що підривають політичну систему держави (ст. 277-280 КК РФ); 4) злочини, що підривають економічну систему держави (частково ст. 281 КК РФ)⁷.

М. Г. Іванов пропонує свою класифікацію: 1) злочини, що посягають на зовнішню безпеку держави (ст. 275, 276, 283, 284 КК РФ); 2) злочини, що посягають на внутрішню безпеку держави (ст. 277, 278, 279, 280, 282 КК РФ); 3) злочини, що посягають на економічну безпеку держави (ст. 281 КК РФ)⁸.

Таким чином, позиції учених щодо можливих видів досліджуваних посягань вказують на наявність цілої низки дискусійних положень, що стосуються відповідної класифікації розглянутих злочинів.

У зв'язку з цим варто зазначити, що такі дослідники, як М. І. Хавронюк, С. В. Дьяков, В. А. Ліпкан, В. В. Сверчков та ін., виділяють у системі таких злочинів окремий вид злочину, що посягає на економічну безпеку держави. У кожному конкретному разі йдеться лише про один злочин – диверсію (ст. 113 КК України). Тобто таку окрему групу (вид) злочинів проти основ національної безпеки становить один склад – диверсія. Але, як уже відзначалося, наявність тієї чи іншої групи, чи видів, злочинів усередині розділу залежить від спрямованості й видів джерел загроз. Такі загрози можуть бути в зовнішній, внутрішній чи, як підкреслював С. В. Дьяков, в економічній сфері. У свою чергу, джерела загроз в економіці можуть бути в принципі й зовні, й усередині⁹.

Пояснюючи таке твердження, автор має на увазі ті сфери економіки, де й в умовах ринку зберігаються монопольні права держави (на випуск офіційних грошових знаків, переміщення товарів через кордон, контроль і переслідування за випуск підробних грошових знаків тощо). Саме ці сфери, на думку С. В. Дьякова, мусять захищатися засобами складів державних злочинів. Цим самим учений констатує необхідність охорони саме економічної безпеки держави, слушно відзначаючи, що «економічна безпека

⁷ Сверчков В. В. Уголовное право: Особенная часть : краткий курс лекций. Москва: Юриздздат, 2004. С. 243.

⁸ Иванов Н. Г. Уголовное право России: Общая и Особенная части: учебник. Москва: Экзамен, 2003. С. 695.

⁹ Дьяков С. В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2009. С. 31.

виявилася однією з найслабших сфер захисту засобами складів державних злочинів»¹⁰, припускаючи, ймовірно в цьому сенсі, наявність одного складу злочину в такій сфері – диверсії.

В результаті вчений пропонує «підсилити» позиції злочинів у сфері економічної безпеки шляхом включення до цієї групи таких злочинів: виготовлення чи збут підроблених грошей або цінних паперів (ст. 186 КК РФ); контрабанда (ст. 188 КК РФ); незаконний обіг дорогоцінних металів, природних дорогоцінних каменів (ст. 191 КК РФ); неповернення через кордон виторгу коштів у іноземній валюті (ст. 193 КК РФ).¹¹

Такі діяння в сучасних умовах більшою мірою посягають на основи господарської діяльності держави, незважаючи на наявність її монопольного права на здійснення такого роду діяльності. Отже, ці діяння посягають не на основи національної безпеки (державну безпеку), як національну безпеку у вузькому розумінні, а, можливо, на національну безпеку в широкому розумінні, тобто на економічну сферу національної безпеки України (п. 5 ст. 7 Закону «Про основи національної безпеки України»).¹² Щодо цього недоцільне закріплення розглянутих вище складів «нових» державних злочинів у розділі злочинів проти державної безпеки (основ національної безпеки). На підтвердження такого погляду свідчить і позиція законодавця: подібні злочини розміщені в Розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності».

З іншого боку, у назві Розділу I КК України законодавець використовує термін «основи національної безпеки держави». При аналізі такого формулювання (згідно з ч. 3 ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки») нескладно встановити, що безпеку держави як об'єкта національної безпеки становлять такі елементи, як конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність. Зазначені елементи можна співставити з такими розглянутими вище об'єктами, як внутрішня і зовнішня безпека, а не порівнювати з таким об'єктом, як економічна безпека. Отже, всі склади злочинів, розміщені в Розділі I КК, тією чи іншою мірою співвідносяться з елементами безпеки держави, крім ст. 113 КК («Диверсія»), об'єктом якої традиційно називають економічну безпеку. Однак таке твердження зовсім не означає, що наявність диверсії у такій групі злочинів є помилковою. Навпаки, можна припустити, що диверсія не меншою мірою загрожує внутрішній безпеці, ніж безпеці держави у сфері економіки. Для цього розглянемо деякі міркування щодо встановлення сутнісної характеристики терміна «економічна безпека».

Стосовно процедури визначення поняття «економічна безпека» в економічній науці також не існує однозначного розуміння. Так, відповідно до думки одних дослідників поняття економічної безпеки в найзагальнішому вигляді означає можливість і готовність економіки забезпечити гідні умови

¹⁰ Дьяков С. В. Унификация уголовного законодательства об ответственности за преступления против государства // Вестник Межпарламент. ассамблеи. 1995. № 4. С. 37-46.

¹¹ Дьяков С. В. Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства: уголовно-правовое и криминологическое исследование. – С. 32.

¹² Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // ВВР України. 2003. № 39. Ст. 351.

життя і розвитку особистості, соціально-економічну і воєнно-політичну стабільність суспільства і держави, протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх загроз і є матеріальною основою національної безпеки в цілому і всіх її складових (продовольча, енергетична, науково-технічна, демографічна, екологічна та ін.)¹³.

За іншою версією економічна безпека – це «стан економіки й інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній оборонний потенціал навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів»¹⁴.

Ці положення свідчать про те, що сама економічна безпека може піддаватися як внутрішнім, так і зовнішнім загрозам, що дає підстави думати про своєрідне проміжне її становище і, можливо, виділення її якоюсь мірою в окремих, особливий вид безпеки. Однак, аналізуючи положення про сутнісну характеристику такого явища, можна дійти висновку, що більшою мірою її стан формують внутрішні процеси (продовольча, енергетична, науково-технічна, демографічна, екологічна політика держави тощо).

Таким чином, використання законодавцем у Законі різних за обсягом понять при моделюванні об'єктів національної безпеки складно пояснити, а отже, такі положення потребують додаткового уточнення.

При цьому виникає питання про доцільність закріплення диверсії в окремих вид – злочини проти економічної безпеки. На підтвердження такої тези корисною, на нашу думку, є позиція П. С. Матишевського: безпосереднім об'єктом диверсії є внутрішня безпека держави, що виявляється в безпеці життя і здоров'я громадян, у безпеці державних комунікацій, промислового потенціалу, а також у безпеці тваринного і рослинного світу¹⁵.

У цій частині також заслуговує на увагу авторитетна думка В. Я. Тація: безпосереднім об'єктом диверсії є економічна основа, внутрішня безпека України, а додатковим об'єктом злочину є життя, здоров'я людей, екологічна безпека тощо¹⁶. Тобто відомі вчені тією чи іншою мірою співставляють диверсію з внутрішньою безпекою держави.

Отже, економічна безпека є похідною від ширшої за формою і змістом внутрішньої безпеки. Інакше кажучи, економічну безпеку можна уявити як складову, обов'язковий елемент внутрішньої безпеки. Відповідно можна припустити, що видовим об'єктом диверсії є внутрішня безпека України.

Chuvakov Oleg. Some questions about specific sabotage object

In the article the problem of definition of a specific object of diversion is investigated. The existing in the science of domestic criminal law versions of the classification of crimes against

¹³ Уголовное право УССР: Общая часть / под ред. В. В. Сташиса, А. Ш. Якупова. Киев: Вища шк., 1984. С. 21.

¹⁴ Экономическая безопасность. Производство – финансы – банки / под ред. В. К. Сенчагова. Москва: Финстатинформ, 1998. С. 12.

¹⁵ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: спец. вип. / П. П. Андрушко, М. Й. Коржанський, П. С. Матишевський [та ін.]; наук. ред. С. С. Яценко. Київ: Юрінком Інтер, 1994. С. 199.

¹⁶ Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. В. Сташис [та ін.] / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ; Харків: Юрінком Інтер: Право, 2001. С. 25.

the bases of national security are analyzed, each of which indicates the belonging of the sabotage to the corresponding type of such crimes. So, in the science of criminal law it is considered that diversion belongs to a group of crimes encroaching on the economic security of Ukraine. However, such a statement does not mean at all that the presence of sabotage in such a group of crimes seems indisputable. On the contrary, in this case it can be assumed that diversion is no less a threat to internal security than to the state's security in the sphere of the economy. For this purpose, some theoretical propositions have been explored regarding the establishment of the essential characterization of the concept of "economic security". Thus, according to some researchers, the concept of economic security in its most general form means the possibility and readiness of the economy to ensure decent living and personal development, socio-economic and military-political stability of society and the state, to resist the influence of internal and external threats and is the material basis of the national Security in general and all its components (food, energy, scientific and technical, demographic, environmental, etc.). According to another version, economic security is a state of the economy and institutions of power, which ensures guaranteed protection of national interests, social policy orientation, sufficient defense potential, even under unfavorable conditions for the development of internal and external processes. Similar provisions indicate that economic security itself can be subject to Both internal and external threats, which gives reason to believe about a kind of its intermediate position and, possibly, the allocation To some extent into a separate, special kind of security. However, analyzing the provisions on the essential characterization of such a phenomenon, one can come to the conclusion that nevertheless internal processes (food, energy, scientific and technical, demographic, environmental policy of the state, etc.) form a greater degree of its condition.

In view of the presented provisions, the question arises as to whether it is expedient to consolidate sabotage into a separate type - crimes against economic security. In confirmation of this thesis, the judgments of well-known researchers in this field are presented, according to which the internal security of the state, which is expressed in the safety of life and health of citizens, in the security of state communications, industrial potential ..., or ... the economic basis, internal security of Ukraine, and The additional object of the crime is life, human health, environmental safety, etc. In this case it is not difficult to see that this confirms the direct relationship of sabotage to the internal security of the state.

Based on the foregoing, we can assume that economic security is derived from a more capacious and voluminous in its form and content - internal security. In other words, economic security can be represented as an integral part, an obligatory element of internal security.

Key words: national security, diversion, species object, crime structure, internal security, economic security, classification.